№ 198 Հոկտեմբերի 24 (Նոյեմբերի 5) 1881 Հոկտեմբերի 24 (Նոյեմբերի 5) № 198

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքական մտածմունքներ։—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ․ Նամակ Ստավրոպոլից․ Ներքին լուրեր։—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ․ «Порядокъ» լրագրի Թղթակցութիւն․ Արտաքին լուրեր։—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ։—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ․ Գիւղական ուսուցիչներ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄՏԱԾՄՈՒՆՔՆԵՐ

—

Լրագիրները հաղորդում են, որ պրոֆէսոր Րուդոլֆ Վիրխով հասել է արդէն Բերլին և ոգևորված կերպով ընդունվել է առաջադէմ և ազատամիտ կուսակցութեան կողմից, որոնք միացել են նրան բայխստագի Բերլինի պատգամաւոր ընտրելու համար։ Մի մեծ ժողովի մէջ Վիրխով բացատրել է մի երկար և գեղեցիկ ճառով թէ կարելի է անձնական կերպով թշնամի չը լինել իշխան Բիսմարկին, բայց թշնամի լինել նրա տնտեսական քաղաքականութեան։

Երևում է թէ գերմանական կառավարութեանը հաճելի չի լինի, եթէ պրոֆէսոր Վիրխով ընտրվի բայխստագի պատգամաւոր, որովհետև կառավարչական կուսակցութիւնը գործ է դնում ամեն միջոցներ որպէս զի պրոֆէսորը չընտրվի, այլ նրա տեղ ընտրվի յետադէմ կուսակցութեան մի մարդ։

Բայց Վիրխովի պէս մի նշանաւոր մարդու կանդիդատութեանը ընդդիմադրելու համար հարկաւոր է, ի հարկէ, առաջարկել ընտրողներին մի այնպիսի կանդիդատ, որ նոյնպէս հեղինակութիւն ունենար և կարողանար մրցել աշխարհահռչակ մարդու հետ։ Եւ ահա Բիսմարկ իշխանը ներկայացնում է իր կանդիդատին, դա յետադէմ կուսակցութեան և հակահրէական շարժման պարագլուխ, պալատական քարոզիչ Շտէօկկէրն է։

Ուրեմն գերմանական յետադէմ կուսակցութիւնը այնքան երկիւղ է կրում Վիրխովի ընտրութիւնից պարլամենտի մէջ, որ վճռում է ընդդիմադրել նրան իր ամենանշանաւոր մարդու անունը, տեսնելով որ Շտէօկկէրի անունը միակ անուն է, որ կարող է քիչ թէ շատ մրցել Գերմանիայում ահագին ժողովրդականութիւն ունեցող Վիրխովի անուան հետ։

,,Порядокъ“ լրագիրը պատմում է թէ ինչ միջոցներ է գործ դնում գերմանական յետադէմ կուսակցութիւնը իր պատգամաւորներին ընտրել տալու համար։ Ժողովներում ուտացնում, խմացնում են ընտրողներին և ճառախօսները անդադար գրգռում են բանւորների ամբոխի երևակայութիւնը կապիտալի, գումարատէրերի և մանաւանդ հրէաների դէմ։ Յետադէմ կուսակցութեան ժողովները գրեթէ միշտ վերջանում են աղմուկով և ծեծով։

Ազատամիտ և առաջադէմ կուսակցութիւնները յոյս չունեն առաջիկայ պարլամենտում նստարանների մեծամասնութիւնն ունենալ։ Նրանք յայտնում են որ գոհ կը լինեն եթէ ներկայ ընտրութիւններից այնքան յաղթող դուրս գան, որ կատարելապէս չը կորչեն, այլ պահպանվեն որպէս կուսակցութիւն։

Այս րոպէիս կարդացինք ,,Порядокъ“ լրագրի մէջ մի հեռագիր, որ Բերլինի մէջ ընտրվել են չորս պատգամաւորներ, որոնք բոլորն էլ պատկանում են առաջադէմ կուսակցութեանը. Րիխտէր, Լեօվէ, Ջաուկէն և Վիրխով։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՍՏԱՎՐՈՊՈԼԻՑ

—

Հոկտեմբերի 17

Շատ ժամանակ չէ ինչ ես Ստավրոպոլումն եմ. դեռ այս քաղաքը չեկած ես սրան նկարում էի ինձ բաւականին բարեկարգած, բայց շատ սխալվեցի։ Ամենևին չէ կարելի համեմատել այս քաղաքը Թիֆլիսի յետ. կասես մեծ գիւղ է, ոչ թէ քաղաք։ Թէ ինչ է պատճառը Ստավրոպոլի յետ մնալու, այդ ամենքին պէտք է որ յայտնի լինի. երկաթուղին չանցաւ այս քաղաքով, և այդ բանի մէջ մեղադրում են քաղաքի վարչութեանը, թէ սա իր ժամանակ չաշխատեց ինչպէս հարկաւոր էր։ Զարմանալի բան է, միայն 60 վերստ է երկաթուղի ստանցիայից մինչև քաղաքը, ոչ երկաթուղի կայ և ոչ էլ փոստի լաւ շինած հանապարհ։ Այս կարելի է միայն ասել, որ քանի երկաթուղի չունենք, մեր Ստավրոպոլը յետ պիտի մնայ։ Օրինակ կարելի է վերցնել Վլադիկավկասը, որը օրերով է բարեկարգվում և ոչ թէ տարիներով. Ինչ է պատճառը—Ռոստովի-Վլադիկավկասեան երկաթուղին և Թիֆլիսից մինչև Վլադիկավկաս հիանալի շինած շօսսէն։ Ստավրոպոլում բաւականին հայ ժողովուրդ կայ, բոլորը համարեա թէ Նախիջևանցիք են, կան թէպէտ Ղզլարից և Թիֆլիսից։ Դեռ լաւ ծանօթ չեմ այստեղի հայ հասարակութեան հետ, բայց ինչպէս լսեցի բաւականին յետ մնացած պիտի լինի. բոլորը համարեա թէ պարապում են վաճառականութեամբ, իսկ սեփականատէրերից ամենագլխաւորը պ. Մակար Պօպօվն է, որին համարեա թէ կէս Ստավրոպօլն է պատկանում. ես այժմ չեմ զարմանում սրա արած կտակի վրա, պատճառ որ այդպիսի հազարներ շատ և շատ ունի և շատ էլ աշխատում է ունենալ։

Այս նամակով չեմ կամենում պ. Մ. Պօպօվի վրա խօսել, բայց դրա վրա խօսելու բան շատ կայ, այնպէս որ այդ կը յետաձգեմ միւս նամակի համար։ Ժողովրդի մէջ շատ քիչ կան այնպիսի մարդիք, որոնք կամ հայոց լրագիրներ կարդային կամ ռուսաց, մինչև անգամ չեն հարց ու փորձ անում օրական հարցերի մասին։ Հայերէն ամենքը համարեա խօսում են Նախիջևանի բարբառով․ նոյնպէս և ուրիշ քաղաքներից եկած հայերը. Նախիջևանցիք այնպէս շատ են, որ իրանց լեզուն սովորեցրել են ուրիշ հայերին էլ։

Զարմանալի բարբառ է սրանց բարբառը. ես կարծեմ որ այսպիսի անպիտան բարբառ ոչ մի գաւառի մէջ չը պէտք է լինի. ոչ հայերէն է, ոչ ռուսերէն և ոչ Թուրքերէն։ Ծխական ուսումնարանումը երեխայքը սովորում են հայերէն խօսելը, բայց ինչ պիտի անես երբ երեխան գնում է իր տունն և էլի լսում է իր ծնողներից

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐ

(Դիտողութիւններ)

—

I

Արձակուրդների սկզբում, մայիս ամսին ուղևորվեցայ N գաւառի Ս. գիւղը իմ մի մօտիկ բարեկամիս մօտ, որին առաջուց գրել էի նամակ։ Ամսի եօթն էր, որ հասայ այդ հիանալի գիւղը, իսկ ութին ծանօթացայ ծխական ուսումնարանի ուսուցչի հետ։ Նա կենում էր ուսումնարանական շինութեան մէջ, որ երկյարկանի քարաշէն հիանալի մեծ տուն էր, որի վրա, ինչպէս երևում էր, ճարտարապետը գործ էր դրել իր բոլոր հմտութիւնները։ Առաջուց լրագրական տեղեկութիւններ ունենալով այդ ժողովրդի անտարբերութեան վրա դէպի ուսումնարանը՝ զարմացայ, տեսնելով այսպիսի մի հոյակապ շինութիւն, որի վրա երևի քանի մի հազարներ են ծախսվել խեղճ հասարակութիւնից, մտքումս էլ բարկացայ ինձ մոլորեցնող թղթակցի վրա, բայց վերջը իմացայ, որ շինողը ոչ թէ հասարակութիւնն է, այլ մի պատկառելի ծերունի, որ իր բոլոր կարողութիւնը ծախսել է այդ ուսումնարանի շինութեան վրա։

Ուսուցիչը, կամ ինչպէս գիւղում կանչում են՝ վարժապետը բռնած ունէր երկու սենեակ. մէկը որպէս ընդունարան, որ բաւական մաքուր էր, նոր ձևի կարասիքներով զարդարած, իսկ միւսը՝ կեղտոտ, որտեղ ամեն բան ածած էր խառն ու փնթոր, երևի այդ խոհանոցն էր, թէև վարժապետը այդ սենեակում ոչ եփում էր և ոչ խորովում, այլ ճաշում էր, ինչպէս մեծ մասը մեր գիւղական ուսուցիչներից՝ հիւրանոցում կամ քահանայի մօտ ամսական ութ րուբլիով։ Ուսումնարանը աւելի եկամուտներ չունենալով ռոճիկ ստանում է տարեկան 300 րուբլի։

Ահա ինչ որ կարող էի ասել իմ նոր ծանօթ վարժապետի մասին։

Քանի մի օրից յետոյ, կարծեմ մեր ծանօթութեան չորրորդ օրը, ես կրկին այցելեցի նրան։ Պատշգամի յատակի վրա նստած նա ինչ որ կարդում էր։ Ինչպէս երևում էր շատ ուրախ չէր իմ այցելութիւնից. նա ամենևին ուշադրութիւն չը դարձրեց իմ գալու վրա։ Մի փոքր լռութիւնից յետոյ փորձեցի գրաւել նրա ուշադրութիւնը, պատմելով Թիֆլիսի մեր ուսումնարանական կեանքից դիպուածներ, բայց շուտով դադարեցի, որովհետև ունկնդիրս ոչ թէ միայն չէր հետաքրքրվում իմ պատմածներով, այլ մինչև անգամ ես նշմարեցի, որ նա սաստիկ ձանձրանում, օռշտում է, թէև մի և նոյն ժամանակ ուզում էր ցոյց տալ իրան որ ինձ լսում է։ Այս որ չը յաջողվեց, յետոյ փորձեցի մի քանի հարցեր առաջարկել ուսումնարանի, գիւղական ուսուցիչների և ուսուցչուհիների (սրանց թիւը գաւառներում այժմ քիչ է), գիւղացի մանուկների ընդունակութեան ու յառաջադիմութեան մասին, թեմական տեսչի և նրա գործունէութեան, հասարակութեան յարաբերութիւնը դէպի ուսումնարանը և այլն, բայց այս բոլոր հարկաւոր հարցերին նոր ծանօթս պատասխանում էր շատ կարճ լակոնական ձևով. «այո» և կամ «ոչ» բառերով։ Օրինակ, երբ հարցնում էի, թէ պ. թեմական տեսուչը քննութիւնների համար այցելում է ուսումնարանին։—«Այո», պատասխանում էր նա։ Կամ այս հարցիս. պ. պ. հոգաբարձուները յաճախ են լինում, ուսումնարանի հաշիւը կանոնաւոր է պահվում, դուք գոհ էք ձեր դրութիւնից։ —Ո՛չ, պատասխանում էր վարժապետը։ Բարկութիւնս գալիս էր. ճշմարիտ, ուզում էի մինչև անգամ բարկանալ նոր ծանօթիս վրա, բայց մըտածում էի, գուցէ մի օր լաւ տրամադրութեան մէջ գտնելով բացվի ու բոլորը պատմէ...

Այնուհետև ես շատ ուշ ուշ էի տեսնվում նրա հետ։

II

Անցաւ երկու շաբաթ։ Ինձ հարկաւորվեցաւ «Недѣля» շաբաթագրի 19 համարը. այս գիւղում անկարելի էր ճարել, ոչ քահանան և ոչ վարժապետը ոչ մի լրագիր չէին ստանում, ստիպված էի գնալ մօտիկ գիւղ, որը 10—15 վերստ հեռու է Ս. գիւղից։ Ինձ ասացին, որ այն գիւղի ուսուցիչը ստանում է շատ լրագիրներ թէ Թիֆլիսից և թէ Ս. Պետերբուրգից։ Մայիսի քսան և մէկին կանուխ ձիով ուղևորվեցայ և ժամի 10-ին հասայ Դ. գիւղը։ Ուղղակի բարձրացայ քահանայի տուն, մտայ սենեակը, մարդ չը կայ, նստեցի բազկաթոռի վրա (տան կարասիքից կարելի է ենթադրել, որ քահանան մի լուսաւորված մարդ է։) Սպասեցի տաս, տասնհինգ րոպէ, ոչ ոք չերևեցաւ տան տէրերից։ Պատի մեծ ժամացոյցը խփեց տասներկուսը. ես բեզարեցի նստելուց, վերկացայ և սկսեցի պատի երկարութեամբ քայլել։ Այս էլ որ ձանձրացրեց, պատրաստվում էի դուրս գնալ ծանօթանալու գիւղի հետ։ Օրը գեղեցիկ էր և տօնի պատճառաւ փողոցներում երևում էր մեծ բազմութիւն գիւղացիների, մանաւանդ եկեղեցու շուրջը։ Պատրաստվում էի դուրս գալ սենեակից, յանկարծ ներս վազեց մի պառաւ կին. նրա մաշված, կնճռոտ երեսի վրա դեռ նշմարվում էին չը ցամաքած արտասուքի կաթիլներ։ Խեղճ պառաւը չփոթվելով իմ ներկայութիւնից, ինչ որ ուզում էր ասել, բայց չը կարողացաւ, խօսքը բերանում կտրվեց, իսկ դրա փոխանակ արտասուքը հեղեղի պէս թափվում էին նրա խոր ընկած աչքերից։ Նայում եմ խեղճ պառաւի վրա զարմացած ու ես ինքս շփոթվում։ Նա շատ էր աշխատում գոնէ մի բան ասել, բայց չէր կարողանում, արտասուքը խեղդում էր նրան։ Թէև ինձ յայտնի չէր ինչ ցաւ կամ դժբաղդութիւն էր պատահել, որից այնպէս տանջվում էր ծերունի պառաւը, բայց և այնպէս դժուար չէր ենթադրել, որ նրա գլխին եկել է մեծ քամբաղդութիւն։

Վերջապէս պառաւը խօսեց. «դուք, պարոն...», բայց չը կարողացաւ խօսքը շարունակել։ Ես սկսեցի ի հարկէ նրան հանգստացնել։

—Ո՞ւր է տէր հայրը. հազիւ հեկեկալով հարցրեց պառաւը.—ահա, Գրիգորը մեռնում է—շարունակեց նա չը սպասելով իմ պատասխանին։

—Գնանք, ի սէր Աստուծոյ գնանք... ասաց ու պինդ բռնեց իմ աջ ձեռքը, չոքեց առաջս և սաստիկ սեղմելով իր կրծքի վրա, շարունակեց.

—գնանք ի սէր Աստուծոյ, նա մեռնում է, բոլոր գիւղը լալիս է։

—Բայց ով է, ախար, այդ Գրիգորը, հարցրի ես բոլորովին շփոթված։

—Ա՛խ, ի սէր Աստուծոյ գնանք. նա մեռնում է... խեղդված արտասուքից աղաչում էր պառաւը. նա մեր վարժապետն է... ողջ աշխարհը լալիս է»։ Պառաւը վեր կացաւ, կանգնեց. ես ծածկեցի գլխարկս ու դուրս գնացինք։ Դուրսը բաւական շոգ էր. մենք գնում էինք շտապ շտապ, արեգակը անողորմ այրում էր մեջքս։

Անցնելով մի քանի կեղտոտ, հոտած փողոցներ, մենք բարձրացանք մի փոքրիկ բլրակի վրա. այստեղ էր շինած եկեղեցին, իսկ յետևից, կողքին՝ ուսումնարանը։ Եկեղեցու գաւթում հաւաքվել էր մեծ բազմութիւն գիւղացի կանանց ու մարդիկների, աղջկանց ու տղաների։ Բոլորի գունատ երեսների վրա արտայայտվում էր մի անորոշ տխրութիւն, ցաւ։ Սրանցից ամեն մէկը աշխատում էր մի կերպով մօտենալ ուսումնարանին և մտնել այն սենեակը, ուր տանջվում էր հոգեվարքը։ Մեզ առանց խանգարելու ճանապարհ տուին։ Լուռ ու մունջ անցնելով ուսումնարանի շուրջ հաւաքված բազմութեան միջով, ես շտապով ներս մտայ սենեակը. այստեղ ես լիքն էր գիւղացիներով, որոնք «սաս ու սորախը» կտրած, տխուր, արտասուքը աչքերին նայում էին միմեանց։

ագռաւի բարբառը, երեխան էլ սկսում է խօսել մի նոր բարբառով, ոչ Նախիջևանի և ոչ էլ գրականական լեզուով։ Ծխական ուսումնարանում մօտ երեսուն և հինգ երեխայք կան տղայք և աղջիկներ մինչև 12 տարեկան. ինչպէս են դըրանք բաժանվում և ինչ են սովորում, ովքեր են ուսուցիչները և ինչ մարդկանց ձեռքին է ուսումնարանի կառավարչութիւնը ես մանրամասնաբար տեղեկութիւններ կը հաւաքեմ և իր ժամանակ կը յայտնեմ։

Ամսիս 4-ին կատարվեցաւ նոր եկեղեցու օծման հանդէսը փառաւոր կերպիւ. օծման հանդէսը կատարեց սրբազան Գէորգ արք-եպիսկոպոսը, որին օգնեցին ինչպէս այստեղի քահանաները, նոյնպէս Մօզդօկից, Արմավիրից և Եկատերինօդարից հրաւիրված քահանաներ և տիրացուներ։

Նոր եկեղեցու շինութեան մասին առանձին նամակով կը խօսեմ, թէ ով է շինել եկեղեցին, ում փողերով և ինչ կարգադրութիւններ էին արված թէ սրբազանի, թէ Պօպովի կողմից։

Է. Ս.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մեր աշխատակից պ. Րաֆֆի հեռագրում է մեզ Թավրիզից որ այսօր ճանապարհ է ընկնում դէպի Թիֆլիս։

—

Ֆրանսիայի ձեռնածու պ. Կազընեվ իր վերջին ներկայացումը տալու է Արծրունու թատրոնում վաղը կիրակի, 25-ին հոկտեմբերի։ Ներկայացումը լինելու է նոր պրօգրամայով։

—

Հոկտեմբերի 22-ին սկսվեցան Թիֆլիսում Գօդըֆրուա եղբայրների ցիրկի ներկայացումները։

—

ՆՈՒԽՈՒՑ մեզ գրում են։ «Նուխու վիճակը ամենից աւելի կարօտ է հոգևոր իշխանութեան հսկողութեան և կրթված ու եռանդոտ հայ-լուսաւորչական քարոզիչների, որովհետև վիճակիս 15 հազար ուտիացիներ և 20 հազարից աւելի հայ-մահմետականները կրօնական համոզմունքի կողմից տատանման մէջ են։ Բողոքականութիւնը աջողութիւն ունի նրանց մէջ և մանաւանդ հայ-մահմետականները հակումն ունեն դէպի այդ դաւանութիւնը։ Հարկաւոր կը լինէր որ Էջմիածինը լուսաւորչական քարոզիչներ ուղարկէր այդ տարբի մէջ քրիստոնէութիւնը տարածելու համար։»

—

Նուխուց մեզ գրում են որ այս տարի աշունը բաւական տաք է անցնում և առաջին ալիւրոյքի մթերքները բաւական էժան են։ Վիճակի գիւղերի բնակիչները հազիւ հանգստացան վերջին տարիների ծանրութենից և թանգութենից։

—

Մեզ պատմում են որ ԹԻՖԼԻՍԻ Ներսիսեան դպրոցը անա երկու ամիս է որ զուրկ է կրօնի դասերից, կրօնուսոյցի տկարութեան պատճառով։ Կարծես թէ ժամանակաւորապէս չէր կարելի մի այլ կրօնուսոյց նշանակել։ Վեցերորդ դասատան մէջ շաբաթական դասերի թիւը շատ է, այն է շաբաթական 38 դաս։ Մի՞թէ հոգաբարձութիւնը կարծում է թէ այդքան դասերով բեռնաւորելով աշակերտներին, նրանք գիտնականներ կը դառնան։ Ընդհակառակն դա ամենալաւ միջոց է աշակերտներին մտաւորապէս մեռցնելու։

—

Գրիգոր Արծրունու դասախօսութիւնը Թիւրքաց հայերի տնտեսական դրութեան մասին որ հետզհետէ տպվում էր ֆրանսերէն լեզուով Վիեննայի «Ժուրնալ դ'Օրիան» լրագրում, այժմ հրատարակվեցաւ Վիեննայում առանձին գրքոյկով։ Մենք ստացանք այդ բրօշիւրայի մի քանի օրինակներ։ Գրքոյկը շատ մաքուր է տպված։

—

Ստացանք Թիֆլիսաբնակ Եագոր Իվանօվիչ Զայցէշտօվից 8 ռուբլ բաժանորդագին «Ժուրնալ դ'Օրիան» լրագրի։ Նախկին 1114 ռուբլ 53 կոպ. փողի հետ կանի 1122 ր. 53 կոպ.։

—

Խմբագրութեանս մէջ այսօր ծախվեցաւ Քիւրքճեանի ֆօտօգրաֆիական ժողովածուներից մին ագուլեցի Մարտիրոս Դուլգարեանցի վրա։

—

Տեղական ռուս լրագիրները հաղորդում են որ վերջին ժամանակները Թիֆլիսի մէջ սկսել են յաճախ պատահել անձնասպանութիւններ։ Այս օրերս մի օրիորդ իրան թունաւորեց, իսկ մի այլ օրիորդ իրան սպանեց ըէվօլվէրից։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

„ПОРЯДОКЪ“ ԼՐԱԳՐԻ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

—

Բերլինից „Порядокъ“ լրագրին գրում են հետևեալը։

Ասում են, որ ընտրութիւնների ժամանակ միշտ և ամեն տեղ կուսակցական և անհատական անկարգութիւններ են պատահում։ Օրինակ, ամբոխին այնպիսի խոստումներ են տրվում, որոնց կատարելու մասին ոչ ոք չէ մտածում։ Գուցէ այդ այդպէս է։ Ես շատ անգամ տեսել եմ ընտրութիւններ Աւստրիայի, Ունգարիայի և մինչև անգամ Թիւրքիայի մէջ այն միակ և առաջին պարլամենտի համար, որ գումարվեցաւ այդ թշուառ երկրի մէջ։ Ամեն տեղ ես վկայ եմ եղել զանազան զեղծումների, տեսել եմ այնպիսի արարքներ և լսել եմ այնպիսի ճառեր, որոնք հակառակ են խիստ բարոյականութեան կանոններին։ Ունգարիայի մէջ իշխանութիւնը մինչև անգամ բռնութիւն է կատարել ընտրողների վրա։ Բայց երբէք և ոչ մի տեղ չեմ տեսել և մինչև անգամ չեմ երևակայել մի այդքան անբարոյականացնող գործ, որ կատարվում է աչքերիս առաջ։

1878 թուականի ընտրութիւնների ժամանակ այստեղ բաւական տգեղ գործեր էին կատարվում։ Օրինակ, այն ժամանակն էլ ամբոխին գրգռում էին հրէաների դէմ։ Բայց այդ բոլորը չէր անցնում յայտնի սահմաններից և որ գլխաւորն է, վարչութիւնը վարվում էր եթէ ոչ կատարելապէս անբիծ, գոնեա համեմատաբար լաւ։ Տեղ տեղ նահանգներում վարչութիւնը ճնշումն էր գործում ընտրողների վրա, այնպէս որ րայխստագը չը վաւերացրեց մի քանի ընտրութիւններ։ Բայց այդ բոլորը առանձին դէպքեր էին, առանձին աստիճանաւորների մասնաւոր զեղծումներ, որոնց համար ամբողջ կառավարութիւնը չէր կարող պատասխանատու լինել։ Ընդհանրապէս կառավարութիւնը ընտրութիւններին չէր միջամտում, կատարեալ ազատութիւն տալով թէ ընտրողներին և թէ մրցող կուսակցութիւնների կանդիդատներին։ Մինչև անգամ կուսակցութիւնները հետևում էին կառավարութեան օրինակին։ Նրանք ցոյցեր էին անում իրանց օգտին, խօսում և գրում էին իրանց քաղաքական հակառակորդների դէմ։ Բայց կրկնում եմ, որ այդ բոլորը եթէ ոչ բարոյականութեան, գոնէ քաղաքավարութեան սահմանները չէր անցնում։ Այն ժամանակ ոչ ոք իրան չէր թոյլ տալիս, մինչև անգամ չէր էլ մտածում կաշառել ընտրողներին և այդ բանը լրագիրների մէջ էլ յայտնել։

Այժմ ամեն տեսակ սահմաններ աւելորդ են համարում և գործում են այնպէս, կարծես թէ Գերմանիայում օրէնքներ չը կան։ Վարչական աստիճանաւորները սկսեալ մինիստրներից մինչև կարգապահները հանգստութեամբ հրամաններ են տալիս ընտրութիւնների ուղղութեան մասին, իսկ պահպանողականները մի կանոն են հնարել խաւար ամբոխին անբարոյականացնելու համար և այդ կանոնին նրանք հետևում են մինչև միամտութեանը հասցրած անամօթութեամբ։ Բացի ձրի լրագիրներից և ընտրողական ազդարարութիւններից, որոնք բաժանվում են բանւորներին, արհեստաւորներին, մանրավաճառներին և այլն, սովորութիւն է դարձել հարբեցնել հասարակութեան յիշեալ տարրերին։ Ահա երկրորդ ամիսն է, որ տասնեակ հիւրանոցներում և գարեջրետներում իւրաքանչիւր գիշեր հրաւիրում են և հարբեցնում են հասարակ ժողովրդին պահպանողականների հաշւով, որոնք հէնց այդ տեղերում արտասանում են իրանց ընտրողական ճառերը։ Այդ ճառերով նրանք կոպտութեամբ գրգռում են ամբոխին գումարատէրերի դէմ ընդհանրապէս և մանաւանդ հրէաների դէմ։ Տօներին իւրաքանչիւր գարեջրատանը երաժշտութիւն է նուագում, բացի այդ ընտրողներին ձրիաբար բաժանվում են հազարաւոր տոմսակներ թատրոնների, կաֆէ-շանտանների համար և այլն։ Իւրաքանչիւր բանւոր, մանրավաճառ կամ զինուոր կարող է գնալ, կամ մարդ ուղարկել և որքան կամենում է ձրի տոմսակներ ստանալ։

Որովհետև Պրուսիայի պատմութիւնը հարուստ է ամեն տեսակ պատերազմներով, հետևապէս գրեթէ ամեն օր կարելի է տօնել որ և է կուի տարեդարձը. այդ բանից էլ օգուտ են քաղում պահպանողականները իրանց անբարոյականացնող ցոյցերը շարունակելու համար։ Բացի սովորականներից նրանք արտաքոյ կարգի տօներ են կազմում ի պատիւ զանազան յաղթութիւնների։ Օ-

---

Աջ պատի մօտ, պատուհանի տակ, մահճակալի վրա ձգված, պառկած էր մի ինչ որ մարդկային կմախքի նման մարմին, փաթաթած դեղնած կաշիում։ Նրա բաց աչքերից ու ծանր շնչառութենից ես համոզվեցայ, որ այս կմախքը դեռ ապրում է։ Կասկած չը կայ, որ իմ առաջ պառկած էր խեղճ Գրիգորը— ազգի բարի, ժրաջան մշակը— Դ. գիւղի ուսուցիչը։ Սիրտս լքված էր, ես չէի կարողանում պահել արտասուքս. կրծքիս վրա, կարծես, դրած լինէր մի ծանրութիւն։

Շատ դժուար էր իմանալ քանի տարեկան էր Գրիգորը— քսան, երեսուն, թէ քառասուն— միայն նայելով նրա դեղնագոյն, հանգած երեսի վրա, իսկոյն կարելի էր իմանալ, թէ նա տանջվում է կրծքացաւով և որ նրան էլ երկար վիճակված չէ ապրել, նրա արևի լոյսը շուտով պիտի խաւարվէր։ Ոսկոր ու կաշի դարձած խեղճ ուսուցիչը այն աստիճան ցամաքել մաշվել էր, որ շօշափելով նրա մարմինը հեշտութեամբ կարելի էր համարել ոսկրների բոլոր խորթութիւնները։

Ես բարևեցի ուսուցչին։ Նա փորձեց բարձրացնել գլուխը, բայց չը կարողացաւ, միայն մեկնեց աջ ձեռքը։

—Դուք ուսուցիչ էք, հարցրեց նա հազիւ լսելի ձայնով և երբ ես պատասխանեցի. «այո, ուսուցիչ եմ», նա երեք անգամ արտասանեց. ուսուցիչ... ուսուցիչ... ուսուցիչ... Ուզում էր էլի ինչ որ ասել, բայց չը կարողացաւ, միայն նրա կապտագոյն դեղնած երեսից կարելի էր եզրակացնել, որ այս «ուսուցիչ» բառով զարթեցրի ես նրա հոգու մէջ շատ յիշողութիւններ, մտածմունքներ, չը գիտեմ միայն ուրախ թէ տխուր...

Այս անցաւոր կեանքի թողող հայեացքը դարձրած էր դէպի ինձ. ես չը կարողացայ այլ ևս ինձ պահել, ես խեղդվում էի. այն կողմը դարձրի երեսս և սկսեցի նայել պատի վրա կախած ժամացոյցի ու պատկերների վրա։ Ամենից ցած կախած պատկերի ընդհանուր գծագրութիւնը շատ նմանութիւն ունէր մեռնող ուսուցչի հետ. լաւ զննելով այս պատկերը, նայեցի յետոյ հիւանդի վրա։

—Հը, ինչ է... ճանաչում էք... հարցրեց նա նոյնպէս ցածր ձայնով, ինչպէս առաջին անգամ. —այո, այդ ես եմ... քսան և հինգ տարեկան... Աշխատեց մի փոքր բարձրանալ նայելու այն պատկերի վրա, բայց չը կարողացաւ. հազը չը թոյլ տուեց։

—Դժուար չէ իմանալ, նկատեցի ես, դառնալով դէպի հիւանդը.— բայց գիտէք...

—Այո... շատ փոխվել եմ... աւելացրեց հիւանդը, և կարծես կամենում էր ծիծաղել, գոնէ այդ լսվում էր նրա ձայնից, թէև երեսի վրա ոչինչ ժպիտ չէր յայտնվում։

—Ա՜խ... երանի և հազար երանի այն օրին, երբ այդ պատկերը քաշեցին... կարծես երէկ լինէր այդ բանը... ասաց ու սկսեց լաց լինել... Սենեակի միւս անկիւնից նոյնպէս լսելի եղաւ լացի ձայն. այդ պառաւի ձայնն էր, որի հետ ես եկայ ուսումնարան—նա Գրիգորի ծծմայրն էր։

—Եւ մի՞թէ, ճշմարիտ, ինձ վիճակված է այսօր կամ վաղը մեռնել, այլ ևս չը տեսնել լոյս աշխարհը... երանի թէ վերջին վէպիկս վերջացնէի և ապա հող մտնէի... Գուցէ ես էլի վերկենամ, մանգամ...։ Ոհ, Աստուած իմ... Դուք լաւ էք և շատ լաւ էք անում... բժիշկ... ախ... հիւանդը երկու ձեռքով պինդ բռնեց կուրծքը.— երէկ բժիշկը ասաց, որ ամսոյս 23-ին... Ա՜խ, Սեդրակ, դու այստեղ ես, դարձաւ նա 13 տարեկան երեխային,—հա՜, ինչ ես շինում։

Սեդրակը սրբեց աչքերից արտասուքը ու պատրաստվում էր դուրս գնալ, նրա սիրտն էլ մորմոքվում էր իր հիւանդ ուսուցչի վրա։ Ինչպէս յետոյ տեղեկացայ ամբողջ երեք տարի Սեդրակը սովորել էր Գրիգորի մօտ և շատ լաւ յիշողութիւններ դուրս էր տարել ուսումնարանից. այն քաղցր վարմունքը, քաղաքավարի խօսքերը ու խրատները, որ միշտ լսել է իր սիրելի ուսուցչից, նա չէր տեսել ոչ մի տեղ, անգամ իր մօրից։

—Մի լաց լինիր, Սեդրակ, մի վախիր, ես մեռնելու չեմ... և ինքը սկսեց լաց լինել։

Ի հարկէ խելօք Սեդրակը չէր հաւատում իր ուսուցչի խօսքերին ու երկու ձեռքով ծածկեց երեսը և դուրս գնաց։ Սեդրակին հետևեցին սենեակում հաւաքված մնացած աշակերտները, որոնք հանդարտ, հերթով մօտենում էին վարժապետի մահճակալին, նայում երեսին ու դուրս գնում, և այս բոլորը կատարվում էր առանց աղմուկի։ Ոչ թէ միայն Գրիգորի աշակերտները, այլ և գիւղի բոլոր գիւղացիները, մեծ ու փոքր այցելեցին իրանց հիւանդ «վարժապետին» վերջին անգամ բարևելու նրան. և մեռնողը սիրով նայում էր ամեն մէկին ու մեղմ հրաժարվում նրանցից։ Մանաւանդ երկար էր մնում Գրիգորի հայացքը իր սիրելի աշակերտների երեսի վրա և իւրաքանչիւրին առանձին ասում. «սովորիր, որ մարդ դառնաս»։

Սիրտս կտրատվում էր այս մորմոքող տեսարանը տեսնելիս։ Թիֆլիսում ինձ պատահել է ներկայ գտնվել մի երիտասարդ ուսուցչի մահվան, բայց այն ինչ որ ես այստեղ տեսայ, ըզգացի, այնտեղ դրա հազարերորդը չը կար. եկան քանի մի անձինք, այն էլ իր հին աշակերտներից, լաց եղան ու դուրս գնացին, իսկ այստեղ, ինչպէս ասաց պառաւը. «բոլոր աշխարհը լալիս էր». հետաքրքիր էր իմանալ թէ ինչպէս էր գրաւել սա ժողովրդի համակրութիւնը, սէրը և այդ բանը հարցրի հիւանդից։

—Կեանքիս մէջ վատութիւն ոչ ոքին արած չեմ, խօսեց Գրիգորը ու լռեց։

III

Մայիսի քսան և չորսին, լուսադէմին, մեռաւ Դ. գիւղի ուսուցիչ Գրիգորը։ Ափսոս որ չը կարողացայ ներկայ գտնվել նրա մահվան վերջին րօպէներին, այս պատճառաւ և ընթերցողը չը պիտի նեղանայ, որ ես բաց եմ թողնում նրա մահվան նկարագրութիւնը. պատմում էին որ խեղճը երկար կռւում էր մահի դէմ, յաւիտեան փակելով իր աչքերը.... Խօսք չը կայ, որ շատ արտասուք պիտի թափած լինէին նրա փետացած դիակի վրա իր անկեղծ սրտով սիրած գիւղացի մանուկները։

Քսան և եօթին պիտի թաղէին Գրիգորին. ես շտապեցի գնալ գիւղը անպատճառ ներկայ գտնվելու յուղարկաւորութեան։ Բացի բազմաթիւ գիւղացիներից ներկայ էին և երեք մարդ «ինտելիգենցիայից». երկու ուսուցիչ և մէկ ուսուցչուհի։ Սրանք բոլորը շատ մօտիկ ճանաչում էին հանգուցեալին և եկել էին նրան իրանց վերջին պարտքը տալու։ Եկաւ քահանայ տէր-Սիմօնը։ Ուսուցիչները բարձրացրին դագաղը և երգելով տխուր շարականը, դուրս եկան եկեղեցու գաւիթը. այստեղ ասեղ ձգելու տեղ չը կար. մօտիկ գիւղերից անգամ եկել էին պատւելու անբաղդ Գրիգորին։

Տխուր կերպով տարածվում էր փոքրիկ զանգակի ձայնը աշտարակի բարձրութիւնից, երբ ներս տարան անշունչ դագաղը գիւղի փոքրիկ եկեղեցին ու դրին մէջ տեղը պատրաստած սեղանի վրա. եկեղեցին ես լիքն էր հասարակ ժողովրդով։ Ուսումնարանի աշակերտները, մոմերը ձեռին, շարվեցան դագաղի շուրջը։ Ամենքի սրտերից արիւն էր կաթում. ընդհանուր տխրութիւն տիրում էր ամեն տեղ։

Ս. պատարագը վերջացաւ։ Ուսուցիչներից մէկը եկեղեցում խօսեց մի քանի խօսք, գովելով Գրիգորի անչափ աշխատասիրութիւնը ու եռանդը, իսկ ուսուցչուհին գերեզմանի վրա։ Տէր Սիմօնը արտասուքից խեղդված հազիւ արտասանեց վերջին խօսքը և դագաղը իջեցրին խոր գերեզման...

Այսպէս Դ. գիւղի հայ ժողովուրդը յաւիտեան թաղեց իր սիրելի ուսուցչին։

«Բոլոր գիւղը լալիս էր», ներկայ չէր միայն պառաւը. ասացին խեղճը ցնորված ընկած է Գրիգորի մահճակալի վրա։

Զ. Ռւ.

բինակ Լէյպցիգի մօտ եղած յաղթութեան տարեդարձը տօնելու համար 43 հիւրանոց և այդ տեսակ հիմնարկութիւններ էին բռնված: Այդ բոլոր տօների նպատակն է գրգռել ամբոխի ազգասիրութիւնը: Այդպիսի ժողովների մշտական ճառախօսները մեկնում են, որ այդ բոլոր փառաւոր յիշատակների համար նրանք պարտական են Հօհենցօլլերների փառքով պսակված տանը, հաստատ և ամուր կառավարութեանը, որ երբէք չէր կարող փառքով ծածկել իր ժողովրդին և հզօր կայսրութիւն հիմնել, եթէ հայրենիքի անամօթ թշնամիները, ազատամիտները, միջոց ունենային խանգարել կառավարութեանը, ինչպէս այդ անում են նրանք այժմ, աշխատելով արգելել իշխան Բիսմարկին բանւորների բարօրութեանը հասցնել:

Օտարոտի է կրկնել, որ կաշառելը ընդհանրապէս անազնիւ և վնասակար գործ է և որ նա անբարոյականացնում է թէ կաշառողին և թէ կաշառվողին: Բայց, իմ կարծիքով, կաշառելու ոչ մի ձևը այնքան անբարոյականացնող հետևանք չէ կարող ունենալ, որքան խմիչքատների մէջ ամբոխին հարբեցնելը: Բաւական է նրանցից մէկի մէջ ներկայ գտնվել համոզվելու համար, որ աւելի վատ և անբարոյական միջոց չէ կարելի հնարել: „Անկախ Թղթակիցները“ վառ գոյներով նկարագրում են „հակա-առաջադիմական շարժումը“, որ տարածվել է ամբողջ Բերլինի մէջ և քաջութեամբ աւելացնում են, թէ „պահպանողական ուղղութենից և իշխան Բիսմարկի քաղաքականութիւնից ոգևորութիւնը այնքան ընդհանրացած և անսանձելի է, որ իշխան Բիսմարկը կարող է իրան բաղդաւոր մարդ անուանել:“ Ես կասկածում եմ, որ իշխան Բիսմարկի կարծիքը գործերի այժմեան դրութեան մասին նման լինէր նրա վարձված աստիճանաւորների կարծիքին: Բայց եթէ նա ճշմարիտ իրան բաղդաւոր է համարում, ուրեմն դա այնպիսի մի բաղդաւորութիւն է, որին չի նախանձի ոչ մի իսկական պետական գործիչ, որովհետև իւրաքանչիւր մարդ հասկանում է, թէ այդպիսի բաղդաւորութեան համար ապագայում ժողովուրդը վճարում է ծանր և դառն տանջանքներով: Պահպանողականները ճշմարիտ կարողացան մի „շարժում“ առեղծել, բայց ոչ „հակա-առաջադիմական“, այլ „հակա-սեփականական:“

Ինչ կը վերաբերի ոգևորութեանը, նա կայ, բայց գազանային ոգևորութիւն, որ հարբեցողութեան հետևանք է: Խմիչքատների մէջ հաւաքվող ամբոխը, որ պահպանողական ժողովի փառաւոր անունն է կրում, գրեթէ չէ լսում ճառախօսներին: Միայն սկզբից մի փոքր կարգապահութիւն է լինում, իսկ յետոյ քանի որ խմում են աւելի և աւելի չեն լսում արտասանած ճառերը: Բարձր խօսում են, յիշոցներ են տալիս, ծիծաղում են, դատարկ բաժակներով ծեծում են սեղանը, դարձեալ գարեջուր պահանջելով, ծառաները վազում են սեղանների անցքերի մէջ, մի խօսքով այդ ժողովները կատարեալ Սոդոմ են, որտեղ ոչինչ չէ կարելի լսել և ոչ ոք էլ չէ ցանկանում լսել: Անմտութեամբ, առանց մտածութեան ծափահարում են զուարճութեան համար: Մէկը կը ծափահարէ և հարբած ամբոխը շարունակում է սկսածը: Բայց երբ չափից դուրս կը հարբեն, կռիւ է սկսվում: Ոչ մի ժողով չէ լինում, որի ժամանակ մէկին չը ծեծէին, վզին տալով դուրս չանէին, կամ մի ընդհանուր կռիւ չը պատահէր: Ծեծում են բարեկամներին և օտարներին, առանց ջոկելու, որովհետև ձեռքերը քոր են գալիս: Մի մարդու դուրս ձգելը այդ ժողովների նախագծի մասն է կազմում: Կը բռնեն մի մարդու և կապոցի նման ձեռքից ձեռքի վրա կը գցեն, մինչև այդ մարդը դռնից դուրս կը նետվի:

Եւ այդ բանն էլ առանց պատճառի, ուրախութեան համար է կատարվում: Նստած են հարբած բանւորներ և յանկարծ լսում են ճառախօսների կցկտուր խօսքեր. „արիւնարբու անաստուածներ, մշակ դասի արիւնով և քրտինքով ապրող հարստահարողներ, պէտք է վերջ դնել գումարի արտօնութեանը, թող Պալեստինա կորչի հրէի ծնունդը“ և այլն այս ձևով: Եւ յանկարծ բանւորներից մէկը կանչում է. «Ի՞նչ էք կարծում, եղբայրներ, այս երկար քիթ ունեցողը հրեայ չէ»:—„Հրեայ է, պատասխանում են նրան, դուրս անենք, դուրս:“ Այնուհետև հրեայ կարծվածի գլխարկը քաշում են մինչև նրա աչքերը և, բռունցքներ տալով, դուրս են գցում դռնից:— „Բայց ես հրեայ չեմ, կանչում է հրեայ կարծուածը, ես գերմանացի եմ..“ Նրան չէ լսում հարբած ամբոխը: Պատահում է, որ կարծեցեալ հրէան ժողովի մէջ բարեկամներ և ծանօթներ է ունենում և այն ժամանակ ընդհանուր կռիւ է սկսվում: Հասկանալի է, որ իսկական հրէաները այդպիսի ժողովների մէջ երբէք չեն լինում:

Ժողովներին ներկայ գտնվող պօլիցիականները, որոնք փակում են ազատամիտների ժողովները, հէնց որ մի փոքր աղմուկ է բարձրանում, ներողամտութեամբ վերաբերվում են պահպանողականների անկարգութիւններին, այնպէս որ փողոցային պօլիցիականները բռնում են նրանց, որոնք փողոցում էլ կռիւը շարունակում են:

Չը կարծէք, որ ես ձեզ բացառական մի պատկեր եմ նկարագրում, որ պատահմամբ տեղի է ունեցել: Չարաբաղդաբար դա մի երևոյթ է, որ պատահում է ամէն գիշեր զանազան տեղերում: Մինչև անգամ կարգապահ-պօլիցիականները գանգատվում են. „Եթէ, ասում են նրանք, այսպէս շարունակվի, հարկաւոր կը լինի հրաժարվել պաշտօնից: Բոլոր գժերը կարծես կտրել են իրանց կապանքները, կռւում են փողոցների մէջ, իսկ գողութիւնները հետզհետէ շատանում են:“ Եւ այդ ճշմարիտ է:

Ամենից վատն այն է, որ ընտրողական ցոյցերի այդ ձևը ոչ թէ միայն մայրաքաղաքում, այլ և նահանգների մէջ է գործադրվում: Բոլոր քաղաքներում, որտեղ պահպանողականները իրանց թոյլ են զգում, նրանք դիմում են ամբոխին հարբեցնելու միջոցին, որ միշտ անկարգութիւններով է վերջանում:

Եւ այդ բոլորը կատարվում է „ընդհանուրի բարօրութեան“ և կառավարութեան անունով: Դատեցէք, թէ վերջը դրանք ինչ ազդեցութիւն կը գործեն և ինչպիսի հետևանքներ կունենան: Բացի այդ գրական միջոցներից, գործ են դնում և բացառականներ, այսինքն պահպանողականները աշխատում են խանգարել ազատամիտների ժողովները: Նրանք այդ նպատակին հասնելու համար բացի յայտնի միջոցներից գործ են դնում և դաղտնիներ, որոնց մասին ես մի այլ անգամ կը գրեմ:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Բերլինից լրագիրներին հեռագրում են հոկտեմբերի 15-ին հետևեալը. Բերլինը ռէյխստագի անդամ ընտրեց չորս առաջադէմներին՝ Բիխտէրին, Լէօվէին, Ջաուկէնին և Վիրխովին:

—Վիեննայի լրագիրները հաղորդում են, որ իտալական թագաւորը և թագուհին հասան հարաւային երկաթուղու կայարանը, 7 ժամին և 40 րոպէին կէսօրից յետոյ: Հումբէրտ թագաւորին և Մարգարիտա թագուհուն ամենասիրալիր կերպով դիմաւորեցին կայսրը, թագաժառանգը և Կարլ-Լուդվիգ, Վիլհելմ-Ալբրէխտ, Յովհան-Սալվատոր և Եւգենիա էրցհերցօգները: Միապետները գրկեցին միմեանց և համբուրվեցան: Կայսրը համբուրեց իտալական թագուհու ձեռքը: Հումբէրտ թագաւորը գրկեց և համբուրեց թագաժառանգ իշխան Ռուդօլֆին:

—Ֆրանսիական լրագիրները հոկտեմբերի 16-ից հաղորդում են հետևեալը: Երէկ Գամբէտտա կանչեց Գէվէս, Գիշար, Լէգրան և կազա պատգամաւորներին և յայտնեց նրանց, որ ինքն ժամանակաւորապէս կընդունի մինիստրների խորհրդի նախագահութիւնը, բայց այն պայմանով, եթէ նոր պատգամաւորների ժողովի մեծամասնութիւնը, նախ քան թէ ինքն գործերի կառավարութիւնը կընդունի, կը յայտնի նրան իր վստահութիւնը: Նախ քան թէ այդ քայլն անելը, Գամբէտտա տեսակցութիւն ունէր Ժիւլ-Ֆէրրիի հետ: Հոկտեմբերի 26-ին, ֆրանսիացիները առանց կռւի կէրուանը գրաւեցին: Թշնամին դէպի հարաւ փախաւ:

—Բերլինից հեռագրում են լրագիրներին հոկտեմբերի 26-ին հետևեալը: Մինչև այժմ յայտնի են միայն 110 շրջանների մէջ կատարված ընտրութիւնների հետևանքները: Երեսուն և մէկ շրջանում կրկնաքուէարկութիւն կը լինի. կենտրոնի կուսակցութեան անդամներ ընտրված են քսան և երկու, առաջադէմները—տասներկու. սէցէսիօնիստներ, ազգային-ազատամիտները և ժողովրդական կուսակցութեան անդամները— վեց վեց, պահպանողականներ—երեք, ազատ պահպանողականներ—եօթ, լեհացիներ— երեք. «բողոքի» կուսակցութեան անդամներ—երեք, պարտիկուլարիստներ—երկու: Գիւղական շրջաններում ընտրութիւնների հետևանքները դեռ ևս յայտնի չեն:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Պ. Պետերբուրգի պրոկուրօրը լսել էր, որ այդ տեղի մի հարուստ և գեղեցիկ փողոցում բնակվում է մի զառամեալ մարդ, որ համարեա երեխայական աստիճանի էր հասել: Նա ունէր բաւական հարստութիւն, բայց ապրում էր շատ աղքատ: Պրոկուրօրը երկու պաշտօնակատար անձանց հետ գնաց ծերունու բնակարանը: Մտնելով բակը, նրանք տեսան մի փայտեայ հին և անպիտան տուն, որը ցած շինած էր, համարեա երկրի մէջ, այնպէս որ բոլոր խոնաւութիւնը բակից թափանցում էր նրա մէջ պատուհանների միջոցով, որոնք դասաւորված էին գետնից ցած:—

Այս տան նախասենեակը, ուր մտան պրոկուրօրը և նրա ուղեկիցքը, բաւական հանդուրժելի էր:— Նրա պատերը զարդարված էին մաքուր պաստառներով և տալիս էին նրան նոր ձև:— Այստեղ տեսան սրանք երկու կանանց և մի գինուորի, որոնք խոհանոցի մօտ նստած թէյ էին խմում:— Երբ պրոկուրօրը հարցրեց նրանց ով լինելը, կանանց մէկը պատասխանեց թէ իրան պարոնի խոհարարի կինն է:—

—Կարելի՞ է տեսնել ձեր պարոնին, հարցրեց պրոկուրօրը:

—Ո՛չ, չէ կարելի է, պատասխանեց կինը, նա ոչ ոքի չէ ընդունում իր մօտ:

Երբ պրոկուրօրը յայտնեց իր ով լինելը, խոհարարի կինը իսկոյն բացեց դուռը դէպի միւս սենեակը:— Նախասենեակից նրանք մի քանի աստիճան ցած իջնելով, մտան մի անպիտան և մութ սենեակ, որի պատերը խոնաւութեամբ և պաստառներով էին միայն ծածկած, իսկ յատակի տախտակամածը այնքան թաց էր, որ պրոկուրօրը և նրա ուղեկիցները ստիպված էին կրկնակօշիկ (колоши) հագնել:—Այդ սենեակը զուրկ էր տան կարասիքներից, միայն դրած կային այնտեղ սնդուկներ և զամբիւղներ, որոնք բոլորը անպիտան բաներով և կտորներով լիքն էին:— Մի ուրիշ սնդուկի մէջ կային թղթեայ փաթեթներ, իսկ անկիւնում դիզված էին գինուորական պարագաներ և սրա նմանները:—

Սրանք անցան մի ուրիշ փոքր, նեղ և մութ սենեակ, որտեղ տեսան ծերունուն անկողնակալի վրա պառկած:—Այդ սենեակի միակ պատուհանը վարագուրված էր մի ցեխոտ կեղտաշորով:—Անկողնակալի մօտ դրած կար մի սակառ ջրկրած (ушатъ) մի անպիտան հիւթով:— Պրոկուրօրի կանչելուն պէս, ծերունին բարձրացաւ տեղից և գնաց առաջին սենեակը:—Նա փաթաթած էր մի ճղրոտած խալաթի մէջ, նրա բազմախորշոմ երեսը և ալեոր մազերը ճմլված էին ցեխով:—Պրոկուրօրը հարցրեց, թէ ինչու չէ լուացվում, պատասխանեց թէ լուացվում է և օգոստոսին էլ եղել է բաղնիսում:—

—Ձեզ մօտ երթ և եկ անողներ լինում են, ծանօթներ ունէ՞ք թէ ոչ, հարցրեց պրոկուրօրը ծերունուց:—

—Ինչպէս չէ, գալիս են բարի մարդիկ և մի քանի հօլլանդացիք, որոնցից մէկը միշտ բերում է ինձ համար մի չիչ գարեջուր, պատասխանեց ծերունին:—

—Ձեր ծառայից գոհունակ էք:

—Ծառայից. ծառայից ես վախում եմ, եղաւ ծերունու պատասխանը:

—Հարստութիւն և փող ունէ՞ք:

—Քիչ ունեմ բանկում, մինչև հարիւր հազար րուբլի:

—Կարելի է ուրիշ տեղ էլ ունէք փող կամ կայք:

—Ահա այն զամբիւղի մէջ կարծեօք քիչ կան:

Եւ արդարև զամբիւղի յատակում, որ լիքն էր բոլոր անմաքուր բաներով, գտան նրանք մինչև 40 հազար րուբլի:

—Կարելի է ուրիշ տեղ էլ ունէք փող, շարունակեց իր հարցը պրոկուրօրը:

—Ահա այն գզրոցի (комодъ) մէջ կարծեօք ես կայ:—

Գզրոցը բանալով գտան նրա մէջ մինչև 35 հազար րուբլի:

—Այդ ինչ իրեղէններ են, որոնք թափված մնում են այդ անկիւնում:

—Սրանք ապրանքներ են, որոնց համար ես տուել եմ 45,000 րուբլ, և հօլլանդացիք էլ վեր են առել ինձնից 30,000 րուբլ պատառի համար.

—Դուք կտակ չէք արել, հարցրեց պրոկուրօրը:

—Ինչու:

—Ի հարկէ մեռնելու էք:

—Ո՛չ, ես չեմ կամենում մեռնել:

Սենեակից դուրս գալու ժամանակ, պրոկուրօրը դարձաւ դէպի խոհարարի կինը զանազան հարցմունքներով, որից և տեղեկացաւ, թէ խոհարարի կինը ստանում է ամսական 5 րուբլ ռոճիկ:—Նա ուրիշ գործ չունէր, միայն պատրաստում էր ծերունու համար իւրաքանչիւր ամիս քարասերմենիկ բոյսից կերակուր, իսկ այժմ իւրաքանչիւր երկու շաբաթ պատրաստում է խաշու կերակուր և բրդում նրա մէջ ծերունու համար սև հաց:—Այն մեծ սակառը (ушадъ) անմաքուր հիւթով, որը դրած էր ծերունու անկողնակալի մօտ, պարունակում էր իր մէջ այդ կերակուրը:

Այդ այցելութիւնից յետոյ, երկու շաբաթ չանցած, վախճանվեց ծերունին, թողնելով 200,000 րուբլ.—ծանօթները մինչև նրա վախճանվելը չէին դադարում այցելել նրան միշտ:—

Ժողոված տեղեկութիւններից յայտնի երևում է, որ ծերունին ծնված էր 1770 թ. նա Մոսկվայի համալսարանի ստուդենտ է եղած, յետոյ մի նահանգական համալսարանի պրօֆեսօր և օտար տէրութեան ուսումնական ընկերութեան թղթակից, իսկ յետոյ թողնելով իր 20 տարուայ ծառայութիւնը, պարապվել է տոկոսառութեամբ:—1850 թ. նա ստացել էր 400 հազար րուբլ ժառանգութիւն, բայց մի և նոյն ժամանակ էլ կերակրվում էր այն քարասերմենիկ կերակուրով:—Պէտք է կարծել, որ ծերունու հարստութիւնը 200 հազարից աւել էր, որովհետև նա բացի իր կարողութիւնից, ստացել էր մեծ ժառանգութիւն, որը պահել էր ու չէր փչացրել:—Այդ հանգամանքը նրա ժառանգութեան համար բացել էր այն ժամանակ մեծ կռիւ:—Հանգուցեալը չը կարողացաւ յառաջադրել բոլոր վկայագրերը (документы) իր իրաւունքները հաստատելու մասին, որով գործը մնաց երկար ժամանակ անվճիռ, և այդ բոլոր գործողութեան միջոցում ծերունին իւրաքանչիւր օր գալիս էր սենատի ատենադպրի մօտ, որի ձեռքումն էր նրա գործը: Նա դնելով ձեռքը իր կրծքի վրա, ամենամեծ խոնարհութեամբ և համեստութեամբ գլուխ էր տալիս օրը երեք անգամ:—Ատենադպրի հետ վարվում էր մի և նոյն քաղաքավարութեամբ և փողոցում պատահած ժամանակ:

Կարդալով այդ, ընթերցողը ակամայ պիտի մտաբերէ Գոգոլի Պլիւշկինը, որը այժմ տալիս է իր տեղը յիշեալ ծերունուն, բայց ինչպիսի կերպիւ կարողացել է այդ պրօֆեսօրը ձեռք բերել այդպիսի անհաւատալի հարստութիւն—այդ հարցը դժուար է բացատրել:

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՖՐԱՆՍԵՐԷՆԻ և ԻՏԱԼԵՐԷՆԻ դասեր։ ՀԱՐՑՆԵԼ „ՄՇԱԿԻ" խմբագրութեան մէջ։

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ, ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ դասեր ընտանիքներում։ ՀԱՐՑՆԵԼ „ՄՇԱԿԻ" խմբագրութեան մէջ։

ԹԷՅ ՍԻՐՈՂՆԵՐԸ ԵՒ ՃԱՆԱՉՈՂՆԵՐԸ պէտք է գնեն **ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԽԱՆՈՒԹԻ** մէջ թէյ լաւ տեսակի ֆունտը 1 ր. 20 կ. և 2 ր. և համեմատեն առաջինը 1 ր. 60 կ. հետ և երկրորդը 3 ր. հետ ամէն տեղ **ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ**, որպէս զի իմանան Անգլիական խանութի մէջ ծախվող ամէն տեսակ թէյի համեմատական **ԳԵՐԱԶԱՆՑՈՒԹԻՒՆԸ**։ Բացի այդ Անգլիական խանութը կշռում է **ՄԱՔՈՒՐ** թէյ առանց **ԹՂԹԻ և ԱՐՃՃԻ**։

71—100

ՌՈՒՍԱՑ ԱՊԱՀՈՎԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿՐԱԿԻ դէմ ապահովում է շինութիւններ, ապրանքներ, պահեստներ, գործարաններ, գիւղատնտեսական շինութիւններ և մըթերքներ։ Կովկասի համար գործակատար Գ. Գ. ԲԵԺԱՆԲԵԿ։ Գրասենեակը գտնվում է Երևանեան հրապարակի վրա քաղաքային տան մէջ առաւօտեան 10—2 ժամը և երեկոյեան 6—8 ամէն օր։ ՓՈԽ-ԳՈՐԾԱԿԱՏԱՐՆԵՐ. Քութայիսում Հ. Գ. Բեժանբեկ, Փոթի Ի. Գ. ՀԱՍԱՆ-ՋԱԼԱԼԵԱՆ, Ախալցխա Գ. ՉԱԹԱԼԲԱՇԵՎ։ Նոյն տեղը ապահովւում են ներքին 5% առաջին և երկրորդ փոխառութեան ՏՈՄՍԱԿՆԵՐԸ 55 կ. Ս. Պետերբուրգի Ի. Վ. ԻՒՆԿԵՐ բանկային տան յանձնարարութեամբ։ (Հ. Հ.)

Въ Редакціи газеты
«МШАКЪ»
Продается
„ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНІЕ ТУРЕЦКИХЪ АРМЯНЪ."
Д. Григорія АРЦРУНИ.
Брошюра напечатана въ Москвѣ.
Цѣна 25 коп.

---

144 Արծրունու գալէրէա 144
ամենաէժան պահեստ
մեբլի և հայելիների։

Մամուլի տակից դուրս եկաւ ԹԶՈՒԿ գործ. Ալֆ. Դոդէի, Թարգմ. Հ. Տէր-Միքայէլեանց։ Ծախվում է կենտրոնական և կովկասեան գրախանութներումը ՅՕԳՈՒՏ Թիֆլիսի ռէալական ուսումնարանի հայ աշակերտների ապագայ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ։ Օտար քաղաքացիք կարող են ուղղակի դիմել այս հասցէով։ Въ Тифлисъ. Реальное Училище. Г. Теръ-Микелову.

ԾԱԽՈՒՄ Է

Ջեռնոտ գնով, երկու յարկանի տուն Օլգինսկի փողոցի վրա, Պօլիվալնի ինստիտուտին չը հասած։

7—10

ՀԱՆՔԱՅԻՆ ԲԱՂՆԻՍ

ԻՎԱՆ ՄԻՆԷՅԻՉ ՄԻՐԶՈԵՎԻ ՈՐԴԿԵՐԱՆՑ հինգշաբթի հոկտեմբերի 22-ին կը բացվեն նոր շինված հասարակաց կանանց և տղամարդկերանց ԲԱՂՆԻՍՆԵՐ, նոյնպէս և առանձին համարներ։ Առանձին համարի գինը 80 կ. և 1 ր. ժամը։ Ընտանիքի համար ժամը 1 ր. 50 կ.

3—3

ԾԱԽՎՈՒՄ ԵՆ 30% ԷԺԱՆ ՔԱՆ ԹԷ ՈՒՐԻՇ ՏԵՂ. մուրաբաներ, կօնֆեկտներ, **ԿԱԿԱՕ**, բրինձ, ԱՄԱՆԵՂԷՆ, բօկալներ, թասեր, երես լուանալու ամաններ, չայնիկներ, ԲԱԺԱԿՆԵՐ, կերակրի ամաններ (судки), մատուցարաններ, ԿՈՂՊԷՔՆԵՐ, ԴԱՆԱԿՆԵՐ, գդալներ, ԳՐԻՉՆԵՐ, թուղթ, մատիտներ, տետրակներ, ՀՐԱՑԱՆՆԵՐ, ՌԷՎՕԼՎԵՐՆԵՐ, ալբօմներ, ՄԱՀՃԱԿԱԼՆԵՐ, ՀԱԳՈՒՍՏ, տրիկօ, պարուսին, թաշկինակներ, երեսրբիչներ, կլեօնկա, գուլպաներ, ԹԱՄԲԵՐ, ՊՈՐՏ-ՎԷՅՆ, խերես, կօնեակ և այլն։ ԹԷՅ մեծ քանակութեամբ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՆԵՐԻ համար ՊՈՒԴԸ 44 ր., 46 ր., 48 ր., 50 ր., 52 ր., 54 ր., և այլն։ Այդ բոլորը կարելի է գտնել **ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԽԱՆՈՒԹԻ ՄԷՋ։**

Մի և նոյն տեղը էժան գնով. ՇԷՐԲԵՏ մագնեզիա, խմոր ԾԱՐԱՒԻ դէմ, ԽԻՆԱՅԻ գինի ջերմի դէմ, կարբօլեան ՓՕՇԻ, հեղուկ և ՍԱՊՕՆ, բժշկական թուղթ վատերկլօզետի համար, պարսկական փոշի։ 92—100

ԾԱԽՎՈՒՄ ԵՆ 25% ԷԺԱՆ քան թէ ուրիշ տեղ. ԹԷՅ, կակաօ, ՇՕԿՕԼԱԴ, բիսկվիտներ, մուրաբաներ, բրինձ, ամաններ, բաժակներ, բօկալներ, թէյամաններ, սուդօկներ, ՄԱՏՈՒՑԱՐԱՆՆԵՐ, երես լուանալու ամաններ, ԿՈՂՊԷՔՆԵՐ, ՉԳԵՍՏԱԿԱԽՆԵՐ, գդալներ, դանակներ, ԳՐԻՉՆԵՐ, թուղթ, ծրարներ, տետրակներ, մատիտներ, ՀՐԱՑԱՆՆԵՐ, ՌԷՎՕԼՎԵՐՆԵՐ, մէջքակապներ, կլէօնկա, ԹԱՄՔԵՐ, սանձեր, ութօներ, ՄԱՀՃԱԿԱԼՆԵՐ, երեսրբիչներ, թաշկինակներ, կանանց գուլպաներ, մարդկերանց գուլպաներ, տուալետի սապօն, հոտաւէտ ջրեր, շերբետ, ցիտրան մագնեզիա, խինայի գինի, պորտվէյն, խերես, կօնիակ և 1,000 այլ առարկաներ։ **ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԽԱՆՈՒԹԻ ՄԷՋ։ ՆՈՅՆ ՏԵՂԸ** վաճառականներին **ՄԵԾ** քանակութեամբ ծախվում է **ԹԷՅ.** պուդերով 40, 46, 52, 58, ր., իսկ ֆունտերով 1 ր. 1 ր. 10 կ., 1 ր. 20 կ., 1 ր. 40 կ., 1 ր. 60 կ. և 1 ր. 80 կ., իսկ ամենաբարձր թէյը ֆունտը 2 ր. քաշը ԱՌԱՆՑ ԹՂԹԻ։

ՀՐԱՑԱՆՆԵՐ 20—60 ր. և ՉՕԿ-ԲՕՐ (chokl bore) George Dau-ի գործարանից 120 ր., ռէվօլվերներ 4—34 ր., ԲՈՒԼ-ԴՕԳ (bull dog) 11—20 ր., կանանց թամբեր 65 ր., շէֆիլդի դանակներ 3 ր. 50 կ. դիւժինը, ալբօմներ կիսագնով, ֆիլտրաներ և այլն։ Ամենամեծ պահեստ հրացանների և ռէվօլվերների Թիֆլիսում։

37—100

Դուրս եկաւ մամուլի տակից պ. Ղ. Աղայեանցի մի նոր աշխատութիւնը

ԱՆԱՀԻՏ

ՀԻՆ ԴՐՈՑՑ ԸՆԹԵՐՑԱՍԷՐ ՊԱՏԱՆԻՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ։ Գինն է 50 կոպ. ցանկացողք կարող են դիմել մեզ մեր տպարանի հասցէով։

Մովսէս Վարդանեանց

Անգլիական երկաթեայ պատենտոած **ԱՐՕՐՆԵՐ**, լեմէխներին պաշարով Ռանսոմի փաբրիկայից, ծախվում են գործարանական գներով **ՊԻՎՕՎԱՐՕՎԻ և ԳՕԼԴԻԼԻՍՏԻ** կանտորայում Թիֆլիսում, Դվորցովայի փողոցի վրա Արծրունու գալէրէում № 188

8—20 (2)

ՎԻԷՆՆԱՅԻ ՄԵԲԷԼ (աթոռներ և բազկաթոռներ) ծախվում են մեծ քանակութեամբ և մանր, միջի փողոցում կաթոլիկաց փողոցի անկիւնում ՄԻՔԱՅԷԼ ՏԷՐ-ՆԻԿՈՂՈՍԵԱՆԻ պահեստում։

Օտարաքաղաքացիք կարող են դիմել այս հասցէով. Тифлисъ, Михаилу Н. Теръ-Никогосову.

89—150

ՎԵՐԱՐԿՈՒՆԵՐ 4 ր., ծըծողներ 1 ր., ծալվող աթոռներ 1 ր. 50 կ., ՓԱՅՏ-ԱԹՈՌ 4 ր., ԲԱԶԿԱԹՈՌ-ՄԱՀՃԱԿԱԼ 10 րուբլ և աւելի, թէյի բաժակներ 25 և 30 կ., մի աման քորոցներ 50 կ., պատելու ծխողների համար 60 կ. ֆունտը, անգլիական ՎԱՆՆԱՆԵՐ և այլն ծախվում են **ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԽԱՆՈՒԹԻ ՄԷՋ։**

10,000 զոյգ գուլպաներ 25 կ.—ից զոյգը, 10,000 զոյգ կանանց ԳՈՒԼԲԱՆԵՐ 30 կ.—1 ր., 7,000 մատուցարաններ 5 կ.—5 ր., 1,000 ՄԱՀՃԱԿԱԼՆԵՐ 5 ր.—35 ր., 400 արշին բօմազէյ 1 ր.—1 ր. 30 կ., պարուսինա 40 կ.—1 ր., 300 հատ ռէվօլվեր 4 ր.—35 ր., 700 ալբօմ ԿԻՍԱԳՆՈՎ, 10,000 ֆունտ թէյ ԹԷՅԱՄԱՆՈՎ 1 ր. 65 կ.։ Երկաթէ գրիչներ իւրաքանչիւր ձեռքի համար։ Ծախվում են **ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԽԱՆՈՒԹԻ** մէջ։

46—100

Վերականգնեցնող **ՄԱԿ-ՄԱՍՏԵՐ**, մազերը ամրացնող և նրանց **ԲՆԱԿԱՆ ԳՈՅՆԸ** վերադարձնող։ Գինը 2 ր. շիշը, **ՓՈՍՏԱՅՈՎ** ուղարկված 2 ր. 49 կոպ. **ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ** խանութի մէջ

Մի և նոյն տեղը **ԽԻՆԱՅԻ ԻՒՂ**, մազերը ամրացնելու համար, 1 ր. ամանը վրձին գլխացաւի դէմ, **ՏՈՒԱԼԷՏԻ ՍԱՊՕՆ** և հոտաւէտ ջրեր և այլն։

39—100

ԶԱՔԱՐԻԱՅ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑԻ „ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԳՐԱՒԱՃԱՌԱՆՈՑԻ" հրատարակութեամբ լոյս են տեսած հետևեալ ԴԱՍԱԿԱՆ և ԸՆԹԵՐՑԱՆԵԼԻ ԳՐԵԱՆՔԸ։

1	Սիմէօնեանց Մ. Ժողովածու թուաբանական խնդիրների մ. ա. (ամբողջ թուեր)	50 կ.
2	» նոյնը մասն բ. (կոտորակներ)	50 »
3	» դասագիրք թուաբանութեան	65 »
4	Ղուկասեանց դասագիրք ընթերցանութեան	40 »
5	» » ընդհանուր պատմութիւն հին դարը մ. ա	80 »
6	Սիմէօնեանց Պ. Սրբազան պատմութիւն հին կտակարանի հ. ա	60 »
7	» » » նոր կտակարանի հ. բ.	60 »
8	Տէր Ակոբեանց դասագիրք ռուսաց լեզուի	60 »
9	» ընթերցարան մասն առաջին	25 »
10	» դասատետր աղօթից	7 »
11	Զ. Գրիգորեանց մարդակազմութիւն	50 »
12	Սիմէօնեանց Ն. դասագիրք ընդհանուր աշխարհագրութեան հ. ա. մասն նախագիտելիք 5 պատկերով	35 »
13	— նոյնը հ. բ. մասն ուսումնական և բնական 31 պատկերով	60 »
14	— — հ. գ. մասն քաղաքական	60 »
15	Բահաթրեանց քերականութիւն աշխարհիկ լեզուի	25 »
16	Երզնկեանց մանկական երգարան	20 »
17	— Ձայնագրեալ մանկական երգարան	40 »
18	Գամառ-Քատիպայ մանկական ոտանաւորներ և երգեր	20 »
19	Միրիմանեան թուաբանութիւն (թուեր)	12 »
20	Կօնդրատենկօյի գծագրութեան օրինակներ	40 »
21	Քերական-Այբենարան հին ոճով	10 »
22	Տողացանցներ չորս երես թերթը	5 »
23	Շարժական տառեր մեծատառ և փոքրատառ թերթը	5 »
24	Ծերենցի երկունք թ. դարու	1 ր.— »
25	— Թէոդորոս Ռշտունի	1 ր.— »
26	— Թորոս Լևոնի (2-դ տպագրութիւն)	1 ր.— »
27	Թագւորեան փորձ լեզուագիտական հետազօտութեան	50 կ.
28	Նազարեանց պօլուիմպերիալ—մանկական թատրօն	20 կ.
29	Աքիմեանց Նալա և Դամայեանտի	20 կ.
30	Ա. Մ. ԵՓ. Դիւցազունք Հայկ, Արամ և Վահագն	30 կ.
31	Մանդինեանց Ազգային—ընտանեկան աշխարհ	25 կ.
32	— — — — — Դիւցազնական աշխարհ	30 կ.
33	— — — — — Նահապետական և հայրենի աշխարհ	65 կ.
34	Երզնկեանց դասագիրք ձայնագրութեան	30 կ.
35	Տէր-Աբրամեանց Հ. պատմութիւն 24 պատկերով	1 ռ.
36	Տնային բժշկական մարմնամարզութիւն	40 կ.

Վերոյիշեալ գրքերը տասնից աւելի առնողներին 20% զիջումն կը լինի գինը կանխիկ վճարողին։

19—20

Дозволено цензурою, Тифлисъ 23 Октября 1881 года.

Типографія Главнаго Управленія Намѣстника Кавказскаго.